

ANKARA’NIN TARİHTEKİ YER VE ÖNEMİ HAKKINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Sıtkı BİLGİN*

** Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Diploması ve Uluslararası İlişkiler /
Siyasi Tarih Bölüm Başkanı,*

Özet

Şehir tarihlerini tarihe not düşmek, şehirlerin birikimlerini, kültürel ve doğal niteliklerini, ekonomik ve sosyal yapılarını gerek uluslararası çapta bilinirliklerini artırmak, gerekse gelecek nesillere aktarmak bakımından çok önemlidir. Milli tarihlerin bir parçası olarak bütünün anlaşılmasına mühim katkılar sağlaması bakımından şehir ve bölge tarihlerinin, şehir idarecilerinin öncülüğünde ve her bir şehrin kendi kültürel mirasının çeşitli perspektiflerden ayrıntılı biçimde yazıya dökülmeleri kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bugüne kadar İstanbul, Konya ve Ankara gibi pek çok şehir bu görevi son derece başarılı biçimde yerine getirmişlerdir. Bu tür çalışmalar gerek bir şehir değeri olarak gerekse ulusal kültür zenginliğimiz açısından tarihimize önemli katkılar sağlamaktadır. Mevcut yazıda Ankara’nın tarihine ve Milli Mücadele dönemindeki durumuna genel hatlarıyla değinilecektir.

Abstract

It is important for history that cultures and natural and historical beauties of cities where people live and their socio-economic life should be transended to next generations. Citites as part of national histories have important roles not only fort he understanding of history but also for the development of human welfare and life conditions. There are number of cities in Turkey such as İstanbul, Konya and Ankara have done crucial contributions to socio-cultural history through producing books related to urban history. In this article the history of Ankara will be dealt in general while its role during National Struggle Era will be examined.

I.Giriş

Bazı kaynaklarda tarihte bilinen ilk şehirleşmenin milâttan önce 4400'lü yıllardan itibaren Suriye, Filistin, Mısır ve Mezopotamya'da başladığı belirtilmekteyse de yeni arkeolojik araştırmalar, Anadolu'da Konya'nın 52 km. güneydoğusundaki Çatalhöyük'ün milâttan önce 6800 yıllarına kadar inen şehir yerleşmesi olduğunu ortaya koymuştur¹. Son dönemlerde keşfedilen Urfa'daki Göbekli tepe kalıntılarının 11 bin yıl kadar geriye giden bir tarihi geçmişe sahip olduğu belirtilmektedir. Tarihsel süreçte şehirler, insanlık tarihinde modernleşme, metalaşma uluslaşma gibi niteliksel sıçramalarla tarihin akışını temsil edici ve hatta yönlendirici bir konuma sahip olmuşlardır. Öyle ki; şehirler, o şehirde yaşayan insanlardan bağımsız olarak tarihin bizatihi itici gücü haline gelmiştir. Zaman içerisinde kendileri özneleşen şehirler, içinde yetişen nesilleri şekillendiren bir özne-mekâna dönüşmüşlerdir.² Bir bağlamda Ankara özelinde incelendiğinde Ankara; insanlar tarafından değiştirilen ve dönüştürülen edilgen bir yapıda olduğu gibi, aynı zamanda tarihin akışını etkileyen, şekillendiren ve dönüştüren özne bir şehir özelliğine sahiptir.

Tarihe not düşmek, şehirlerin birikimlerini, kültürel ve doğal niteliklerini, ekonomik ve sosyal yapılarını gerek uluslararası çapta bilinirliklerini artırmak, gerekse gelecek nesillere aktarmak amacıyla söz konusu şehir idarecilerinin öncülüğünde her bir şehrin kendi kültürel mirasını çeşitli perspektiflerden ayrıntılı biçimde yazıya dökmeleri de kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bugüne kadar İstanbul, Konya ve Ankara gibi pek çok şehir bu görevi son derece başarılı biçimde yerine getirmişlerdir. Gerek bir şehir değeri olarak gerekse ulusal kültür zenginliğimiz açısından önemli katkılar sağlamışlardır. Mevcut yazıda Ankara'nın tarihine ve Milli Mücadele dönemindeki durumuna genel hatlarıyla değinilecektir.

¹ Mustafa Sabri Küçükaşıcı, "Şehir", *İslam Ansiklopedisi*, c:38, (Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), s.441

² a.g.e, s.76

II. Tarihsel Süreç

Türkiye Cumhuriyeti'nin nüfus bakımından en büyük ikinci şehri olan başkent Ankara da köklü bir tarih ve kültür birikimine sahiptir. Ankara'nın verimli Çubuk ovasının güneyinde, su ihtiyacını temin edebileceği Hatip çayının (Bentderesi) kenarında, savunmaya son derece uygun sarp kayalık bir tepenin eteklerinde ve İlkçağ'ın en önemli yolları üzerinde kurulmuş bulunması, Anadolu'nun en eski şehirlerinden biri olduğunu ortaya koymaktadır. Ankara, Anadolu'nun orta kısmında yer alması ve Batıya açılan kapısı olması bakımından tarih boyunca önemli bir konuma sahip olmuştur. Bu konumundan ötürü tarih öncesi devirlerden başlayarak günümüze, çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Arkeolojik kalıntılardan elde edilen veriler, ticarî ve ekonomik güzergâhın önemli bir parçası olan Ankara'nın tarihinin Anadolu'daki ilk siyasî birlik olan eski Ankara'yı teşkil eden Hacıbayram tepesi ile civarında yapılan kazı ve sondajlar, ilk şehri Frigler'in kurduğunu (M.Ö. VIII-VII. yüzyıllar) ortaya koymuştur. Lidyalılar ve Persler'in hüküm sürdüğü Ankara Romalılar'ın idaresi altında ticarî önemini devam ettirmiştir. İpek ve baharat yolları güzergahı üzerinde bulunması da, Ankara'yı ekonomik açıdan önemli kılmıştır.³

Ankara'nın Türk egemenliğine geçişi Malazgirt Zaferinden hemen sonra, 1073 tarihinde gerçekleşmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir'inde belirttiği gibi Roma kartalı şarka uçuşu için Ankara kalesini seçmiş; ancak Bizans Kartalı'nın Anadolu'ya bu uçuşunu Melik Danişmend ve Kılıç Arslan ittifakı engellemiştir. Bu ittifak Ankara'daki Türk hâkimiyetini güçlendirirken tarihî ve kültürel açıdan önemli izler bırakacak Selçuklu mirası sürecinin de devamını sağlamıştır. Bununla birlikte Ankara'nın ahilik teşkilatının önemli merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir. Selçuklu idaresinin Moğol tehdidiyle zayıflaması Ankara'da bir ahiler devrinin yaşanmasına sebep olmuştur.

³ Sargon Erdem, 'Ankara' *İslam Ansiklopedisi*, c:3, (Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 1991).

Türklerin Anadolu'ya yerleşmesiyle birlikte bir esnaf-ticaret örgütlenmesi olarak karşımıza çıkan ve Anadolu'nun Türkleşmesine katkı sağlayan Ahilik, bu siyasî ortam içerisinde önemli bir konuma ulaşmıştır. Yarım yüzyıl süren (1290-1354) Ahi hâkimiyeti eşine az rastlanır bir olgudur ve Ankara'nın tarihine damga vurmuştur. Ankara'nın Ahilik serüveninde irfan sahipleri, manevi önderler, önemli bir yer tutmuştur. Ahi Hüsamettin ve Ahi Şerafettin gibi ahi ileri gelenleri ahilik geleneğinin Ankara'da büyük oranda yerleşmesine öncülük etmişlerdir.⁴

Bu dönemde Ankara'ya bağlı Bağlıca Köyünü mekân tutan ve burada bir zâviyeye sahip olan Ahi Mesud, 15. asrın ilk yarısında Ankara'nın malum ahileri arasında yer almıştır. Ahi Evranı Veli'nin yedinci göbek soyundan geldiği rivayet edilen Ahi Mesud'un, ahilik ilke ve prensiplerini temsil eden ve yayan meşhur bir şahsiyet olduğu dönemin kaynakları tarafından belirtilmektedir. Bir taraftan tasavvuf geleneğinin bir kolu olan diğer taraftan da zanaat erbabını uhdesinde taşıyan Ahilikte kendine ait seyr-ü sülük pratikleri, edep, usul ve erkânı mevcuttu. Bir taraftan mutasavvıf diğer taraftan da debbağ (dericilik) zanaatını icra eden Ahi Mesud, Ahilik ilke ve prensiplerini yaşama ve yayma hususlarında büyük gayretler gösterdiği bilinmektedir. 15. asrın ikinci yarısında dönemin ileri gelenlerinden birisi olarak tanınan Ahi Mesud bu çerçevede Ankara ve Kırşehirde zâviyeler açmıştır. Bu dönemde Ahiliğin sadece şehir ve kasabalarda değil köylere ve kırsal bölgelere kadar yayıldığı ifade edilmektedir. Ahi Mesud'un 1480'li yıllarda vefat ettiği ve mezarının da Kırşehir ya da Etimesgut (Bağlıca) da olduğu belirtilmektedir.⁵

Ankara'nın Osmanlı Devleti idaresine geçişi 1354 yılında Orhan Bey zamanında olmuştur. Şehir 1402 yılında Çubuk Ovası'nda Yıldırım Bayezid ve Timur arasında gerçekleşen Ankara Savaşı'na ev sahipliği yapmış ve tarihin dönüm noktalarından birine tanıklık etmiştir. Bu tarihten sonra adı, söz konusu bu savaşla anılmaya başlanmıştır. Ankara'nın Osmanlı idaresindeki ilk dönemleri Ahiler döneminden sonra bir başka manevi ortama kavuşmuştur.⁶

⁴ *Ahilik Ansiklopedisi*, c.I.

⁵ *Ahilik Ansiklopedisi*, c.I, s.135.

⁶ Bilal Dedeyev, 'Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1/5,2008, ss.206-211.

Bu manevi ortamın mimarlarından olarak Hacı Bayram Veli önemli bir öğretinin siması ve simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Önderlik ettiği Bayramiye tarikatı bir esnaf ve çiftçi tarikatı olarak Anadolu ahiliğinin merkezindedir ve öyle ki manevi bir saltanat tehdidiyle karşılaşan Sultan II. Murad'ın, Şeyh'i bir süre Edirne'ye kadar getirttiği bilinmektedir. Gerek Ahilik gerekse de Bayramiye Tarikatı gibi Türk-İslam geleneğine sahip sosyo-kültürel dini teşekküller şehrin manevi ortamına büyüktesirler icra etmiştir. Hacı Bayram Veli benimsediği öğreti ile Ankara'nın manevi iklimine, etkileri bugün de devam eden katkılar sunmuştur. 'Çalab'ım bir şar yaratmış iki cihan aresinde, bakıcak dîdar görünür ol şarın kenaresinde' diyerek bütün gerçekliğin ancak suretten sıyrılmak ve cehaletten uzaklaşmak suretiyle görüleceğini telkin eden Hacı Bayram, Ankara'da merkezileşen bir tarikatın kurucusu olarak Ankara'nın manevi iklimini yüzyıllarca etkilemeye devam etmiştir.⁷

Gerek Hacı Bayram tarikatı ve soyundan olmak üzere gerekse de çeşitli idarî zümrelere mensup olmak suretiyle bazı eşraf-ayanlar Ankara'nın Osmanlı çehresini oluşturması bakımından önemlidir. Şehrin güvenliğini sağlamak ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakla da vazifeli olabilen bu ileri gelenler, hem isyan dönemlerinde hem de Osmanlı Devleti'nin yıkılma sürecinde şehirde asayiş ve adaletin tesis ve devamında gayret göstermişlerdir. Osmanlı Devleti'nin parçalanma süreci Ankara'nın kaderini de etkilemiş ve Ankara konumu itibarıyla Milli Mücadele hareketinin merkezlerinden biri haline gelmiştir.

III. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu Öncesi ve Sonrasında Ankara ve İlçesi Etimesgut

Milli Mücadele'nin başladığı günlerde Ankara, Anadolu'nun ortasında çorak, bakımsız ve kerpiç evli, dar sokaklı ve tozlu küçük bir şehir görünümündeydi. Dış dünyaya sadece demiryolu ile bağlı olan şehirde, evlerin kalenin etrafında kurulmuş olması, şehre güvenlik sağlamaktaydı. 1914 nüfus istatistiğine göre, Ankara şehrinin

⁷ Agm.

köyleriyle birlikte nüfusu 84665'ti. Bu nüfusun 69066'sı Müslüman, 3327'si Rum, 3.341'i Ermeni, 1026'sı Musevi, 699'u Ermeni Katolik ve 915'i Protestanlardan oluşmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 27000 civarında olan merkez nüfusunun, Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geldiğinde 20000 civarına düştüğü görülmektedir. Savaş, göç ve 1917 yangını nedeniyle nüfusta azalma meydana gelmiştir.⁸

Ankara, tarım ve hayvancılık ve bunlara dayalı sanayiden meydana gelen bir ekonomik yapıdan oluşmaktaydı. Nüfusun % 90'ı tarım kesiminde çalışıyordu. 1892 yılında Ankara'ya demiryolunun gelmesi, tarım üretiminin artmasına sebep olmuştur. Üretilen en önemli ticaret malı ise tiftikti. Bununla birlikte bölgede kilim, halı, heybe, havlu, kuşak, bez, çorap üretimi de yaygındı. Kalenin dışında yer alan alışveriş merkezleri, Ankara ticaretinin gelişmesinde temel rol oynamış ve ekonomik hayatın daima canlı kalmasını sağlamıştır.⁹

Mondros Mütareke'den kısa bir süre sonra, 1919 yılı başlarında iki bölük kadar İngiliz askeri istasyonda karargâh şehri işgal etmişti. Daha sonra bir Fransız askeri birliği de gelerek Ulus'ta yapımı henüz bitmemiş olan ilk Büyük Millet Meclisi binasına yerleşmişti.²⁷ Yabancı askerler geldikten sonra Türk ve Müslüman halka karşı saldırı olayları artmaya başlamıştı. Bu olayların meydana geldiği sırada Ankara Valiliği'nin kadrosu; Vali: Muhittin Paşa, Mektupçu: Halet Efendi, Defterdar: Yahya Galip (Kargı), Polis Müdürü: Mithat Bey, Müftü: Rifat Hoca (Börekçi) ve Jandarma Komutanı: Abdurrahman Bey gibi zevattan oluşmaktaydı. Bu kadro içerisinde sadece, Vali Muhittin Paşa, Damat Ferit taraftarıydı ve bu tavrının devam etmesi Ankaralıların tepkisine sebep olmuş ve neticede Ali Fuat Paşa tarafından tutuklanarak Sivas'a gönderilmiş ve Heyet-i Temsiliye'nin huzuruna çıkarılmıştı. Ankaralılar, Muhittin Paşa'nın yerine Kuvay-ı Milliye taraftarı olan Defterdar Yahya Galip Bey'i Vali Vekilliği'ne getirmişler, İstanbul Hükümeti'nin gönderdiği Ziya Paşa'yı ise kabul etmemişlerdi.¹⁰

⁸ E. Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, s. 29 (Temmuz, 1994), s.335.

⁹ Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", s.336.

¹⁰ Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", s.337.

Yabancı askerlerin Ankara'yı bir müstemleke şehri olarak görüp, 93 kişiyi tutuklamaları, İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin menfi çabaları ve yabancılarla işbirliği içerisinde olan azınlıkların bir takım olumsuz faaliyetleri Ankaralıların harekete geçmesine yetmiştir.³⁰ Müftü Rifat Efendi başkanlığında toplanan şehrin ileri gelenleri halk arasında "milli mukavemet" fikrini yaymaya başlamışlardı. Yarbay Mahmut, Avni Refik (Berkmen), Öğretmen Ayaşlı Ali Rıza, Mahir (İz), Yakup, Ekrem ve Fevzi Beyler "Azmi Milli Cemiyeti" adında bir milli teşkilat kurarak halk arasında mahalli anlamda bir birlik meydana getirmeye çalışmışlardı. Diğer taraftan "Mefkure" ve "Selamet" gazeteleri ile daha önce yayın hayatına başlayan haftalık "Ankara" Gazetesi benzer amaçlar doğrultusunda yayınlar yapmaktaydı.¹¹

Mütareke sonrasında İzmir'in işgali olayına ilk tepkiyi gösteren Ankaralılar, 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'a protesto telgrafları çekmişler, ayrıca 26 Mayıs 1919'da Ankara'da büyük bir protesto mitingi düzenlemişlerdir. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele süresince, millet ve memleket menfaatine uygun maddi ve manevi yardımlarda bulunmuş, Kuvay-ı Milliye Birlikleri teşkil ederek cepheye göndermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919'dan 23 Nisan 1920'ye kadar 4 aylık sürede hemen her türlü masrafları, Ankara halkının mali destek verdiği Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karşılamıştı. Bundan başka, Ankara'nın savaş boyunca en fazla subay ve er şehit veren bir vilayetlerden biri olması, halkının fedakârlığı ve kahramanlığını ortaya koymuştu.¹²

Sivas'ta çalışmalarını tamamlayan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları (Temsil Heyeti) 18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrılarak Ankara'ya doğru yola çıkmıştır. Bu tarihten itibaren Millî Mücadelenin sevk ve idare merkezi Ankara olacaktır. Ankara halkı 27 Aralık günü Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyetini büyük bir coşku ile karşıladılar. Bu dönemde Ankara'nın 1919 yılında Milli Mücadele'nin merkezi seçilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi temellere dayanan

¹¹ Mustafa Turan, 'Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi', *Gazi Akademik Bakış*, c.5, sa.10, (Yaz 2012), ss. 15-17.

¹² Turan, 'Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi', ss. 17-19.

düşüncelerinin yanı sıra bu şehrin İstanbul'a yakın olması ve İstanbul'u kontrol altında tutma siyaseti gibi faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. İstanbul ile demiryolu bağlantısı olan Ankara'dan Mebuslar Meclisinin çalışmaları daha sıkı takip edilebilecek ve gerekli tedbirler alınabilecekti. Ayrıca Ali Fuat Paşa'nın başında bulunduğu 20. Kolordu'nun Ankara'da bulunması da etkili olmuştur.¹³

Etimesgut açısından, Ankara'nın İstiklal Mücadelesinin merkezi olması ve ardından da Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olması büyük bir önem arz etmiştir. Cumhuriyet'le birlikte başlatılan imar ve şehirleşme çalışmaları kapsamında örnek köyler kurulması projeleri Etimesgut bölgesini de Cumhuriyet tarihi bakımından ön plana çıkarmıştır. Atatürk her yönüyle bayındır, kalkınmış bir ülke oluşturabilmek için tasavvur edilen imar ve bayındırlık projesinin en küçük birim olan köyden başlayıp şehirlere kadar yaygınlaştırılması gereğine inanmıştı. Köyde yapılacaklar arasında; imarı, suyu, elektriği, sosyal tesisleri, tarımsal faaliyetleri, sağlık, eğitim ve ulaşım olanakları gibi imkânların oluşturulması planlanmıştı. Projeye daha sonra Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket, Mersin, Manisa gibi iller de eklenerek Ankara dâhil toplam 69 adet numune köy adı geçen şehirlerde inşa edilmiştir.¹⁴

Ankara Eskişehir hattında kurulması planlanan örnek köyler projesi kapsamında 16 Mayıs 1928 tarihinde 6639 no lu kararnameyle Ahimesud'ta bir köy kurulması kararı alınmıştır. Etimesgut bu çerçevede örnek bir köy olarak kurulmuş ve bu bölgenin, Türkiye'nin diğer alanlarında da yapılması planlanan örnek köy projelerine de örnek olması amaçlanmıştır. Bu çerçevede Atatürk, bölgenin adını Ahimesud'tan Etimesgut'a çevirmiştir.¹⁵

¹³ Agm, ss.17-19.

¹⁴ <http://www.etimesgut.bel.tr/icerik/ataturk-ve-etimesgut-785.aspx>.

¹⁵ <http://www.etimesgut.bel.tr/icerik/ataturk-ve-etimesgut-785.aspx>.

Sonuç

Tarihte en eski yerleşim yerlerinden biri olarak karşımıza çıkan Ankara gerek coğrafi konumu gerekse tarihî geçmişi dolayısıyla Türk milletinin millî direnişinin bir simgesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderinin belirlendiği bir merkez olmuştur. Tanpınar'ın değindiği üzere Anadolu'nun tarihinde etkileri olan pek çok hadise bu şehir etrafında cereyan etmiştir. Ahiler Yönetimi, Ankara Savaşı ve İstiklal Harbi gibi tarihi dönüm noktaları olan olaylar Ankara'nın geçmişten devraldığı miras olarak tarihteki yerini almıştır. Ankara, Milli Mücadeleye olan inancını gerek İstiklal Mücadelesi süresinde ve gerekse de sonrasında ortaya koyduğu fedakârlıklarla ispat etmiş bir şehirdir. Cumhuriyetin kuruluşunda kilit rol oynayan Ankara, bu sebepten dolayı Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak seçilmiş ve Cumhuriyet tarihinde bu mühim rolünü ticarî, kültürel ve ekonomik pek çok faaliyetlere ev sahipliği yaparak ortaya koymuştur.

Kaynaklar

Ahilik Ansiklopedisi, c.I., c.II.

Bilal Dedeyev, 'Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti ile İlişkileri', *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.1/5,2008.

E. Semih Yalçın, "Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, s. 29 (Temmuz, 1994)

Mustafa Sabri Küçükaşıcı, "Şehir", *İslam Ansiklopedisi*, c:38, (Türkiye Diyanet Vakfı, 2010),

Mustafa Turan, 'Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi: Milli Temsil Meselesi', *Gazi Akademik Bakış*, c.5, sa.10, (Yaz 2012),

Sargon Erdem, 'Ankara' *İslam Ansiklopedisi*, c:3, (Türkiye Diyanet Vakfı: İstanbul, 1991).

<http://www.etimesgut.bel.tr/icerik/ataturk-ve-etimesgut-785.aspx>.